

de lieden van Kloengkoeng hunne waren kwamen te koop aanbieden; vandaar dat deze plaats tegenwoordig nog den naam van Pèkèn Gèlgèl draagt. Men beweert echter, dat deze desa is uiteengespat tengevolge van den overval eener Europeesche legermacht, men meent van Engelschen, die, na op Bali's kust geland te zijn, tegen Boelian optrokken en, na de versterking, aldaar opgericht, — waarvan de sporen thans nog zichtbaar zijn —, te hebben veroverd, de bevolking op de vlucht joegen, welke zich heinde en verre verspreidde en verschillende desa's stichtte. Voor de juistheid van dit feit zoude kunnen pleiten, dat de inwoners van alle in den omtrek gelegen desa's tot de hoofdplaats van Boelèlèng toe, Boelian als hunne moederdesa erkennen en jaarlijks offeranden gaan brengen in den tempel aldaar.

Het ontstaan der desa Koeboetambahan schijnt meer in het bijzonder te danken te zijn aan de omstandigheid, dat vele inwoners van Boelian vroeger in de nabijheid der zee, waar het terrein het gunstigst was, tegalvelden gingen ontginnen, daar de afstand tot hunne woonplaatsen te ver was, om elken avond na afloop der werkzaamheden huiswaarts te keeren; zoo bouwde men daar hutjes (koeboe), waar men op het warmst van den dag een schuilplaats zocht en in den druksten tijd bleef overnachten, waar men voorts het landbouwgereedschap (tambah etc.) opbergde. Aan deze laatste omstandigheid zoude deze plaats den naam van Koeboe-tambahan ontleend hebben en die ook behouden, toen eenige lieden, na de catastrophe, waarover boven gesproken werd, besloten zich daar voorgoed te vestigen en er eene desa te stichten. Zij waren 38 in getal en vonden in de nabijheid van de nieuwe plaats hunner vestiging overvloed van gronden, die tot bebouwing geschikt waren; doch daar stond tegenover, dat vele gevaren hen bedreigden, zoowel van den kant der zee, vanwaar men steeds een bezoek van zeeroovers verwachten kon, als van de landzijde, want zij woonden in de onmiddellijke nabijheid van den verbindingsweg tusschen de rijken Boelèlèng en Karangasëm, die menigmaal in oorlog met elkander waren, waarbij voor hen het gevaar dus groot was, om in het gedrang te raken.

Inrichting der desaveereeniging.

Zij zagen de noodzakelijkheid dan ook in, zich nauw bij elkander aan te sluiten, om aan die vijandige invloeden weerstand te kunnen bieden, en stichtten eene vereeniging tot onderlinge hulp; en om ten allen tijde volkomen op elkander te kunnen vertrouwen, maakte men de bepaling, dat geen enkel vreemdeling daarin zoude opgenomen worden, dat het ledental de 38 niet te boven zou mogen gaan, en dat, zoo één der leden kwam te overlijden, de oudste zoon in zijne plaats zou treden of, zoo hij geen zoon had, de naaste erfgenaam in de mannelijke linie.

Ten einde meer stabiliteit te geven aan deze vestiging, ging men direct over tot eene verdeeling der gronden, die voor bebouwing het gunstigst gelegen waren, in 38 aandeelen, waarvan bij minnelijke schikking aan elk der leden een aandeel werd toegewezen, met de

bedoeling een onvervreemdbaar familiegoed te creëren, waarvan de opbrengst voldoende zoude zijn, om ruimschoots in de behoeften van elk lid der vereeniging en zijne nakomelingschap te voorzien. In de schaduw van eenige groote boomen bouwde men een eenvoudig huisje voor den beschermgod der desa, waar men elken vijfden dag der week zijne offeranden ging aanbieden en waar men bij iedere volle maan tezamen kwam, om de belangen der vereeniging te bespreken.

Aldus ongeveer moet de oorsprong der desavereeniging geweest zijn; en ofschoon eeuwen daarover zijn heengegaan, eene aanmerkelijke wijziging in den toestand van den landbouw heeft plaats gegrepen (voornamelijk tengevolge van de invoering der natte rijstcultuur), leden uit verschillende vorstenhuizen elkander het gezag hebben betwist en beurtelings beheerschers van deze landen geweest zijn — doch ten slotte allen hebben plaats moeten maken voor het Hollandsche gezag —, niettegenstaande de desa steeds in welvaart en rijkdom toegenomen, hare bevolking bijna vertiendubbeld is, toch heeft deze vereeniging stand gehouden tot op het huidige oogenblik.

Hare traditie's en bepalingen zijn in hoofdzaak dezelfde gebleven; het aantal harer leden is onveranderd op 38 gehandhaafd; zij vormen als het ware de kern van de gemeente, en alle zaken van eenig belang, die op de desa-huishouding betrekking hebben, worden door hen geregeld en berecht, waarbij zij aan geen hoogere macht onderworpen zijn en te werk gaan volgens hetgeen hun recht en billijk voorkomt.

Bestuur.

Reeds bij de oprichting der vereeniging werd, nadat de godheid daarover was geraadpleegd, een der leden als hoofd aangesteld, die den titel van pasëk ontving, welke waardigheid steeds in zijne familie erfelijk is gebleven. Bij de verdeling der gronden is hem een dubbel aandeel gegeven, doch overigens zijn hem geene voordeelen of voorrechten boven de andere desaleden toegekend. Hij werd vroeger ter zijde gestaan door een der leden, den koebajan, doch tegenwoordig wordt die waardigheid niet meer vervuld en heeft de pasëk alleen eenige hulp aan den pënjari kandes a, den dorpschrijver, die door de gezamenlijke desaleden gekozen wordt en aan wien eene zekere uitgestrektheid ambtsvelden is toegekend. Hij voert de geheele administratie wat de verdeling der verschillende werkzaamheden betreft, zoomede van de inkomsten, die in de desakas vloeien, en de uitgaven, die moeten plaats hebben. De gelden zijn echter in handen van den pasëk, die zelf de uitgaven doet, en die voor zijn beheer aan de desaleden verantwoordelijk is.

Het is nog niet lang geleden, dat de tegenwoordige pasëk, die niet tot de slimsten behoort en reeds vrij bejaard is, doch die wachten moet met zich door zijn zoon te doen opvolgen tot de déwa daartoe vergunning heeft gegeven, zich niet kan verantwoorden over de bestemming, die aan eene som van 30 rijksdaalders gegeven was, welke hij nu moet bijpassen.

Het geld der desakas, dat niet op interest gezet mag worden, doch steeds beschikbaar moet zijn voor de bekostiging der offerfeesten etc., was vroeger grootendeels afkomstig van de inkomsten, die uit de hanengevechten worden getrokken, doch sedert deze verboden of althans zeer beperkt zijn geworden, moet men de benoodigde gelden bijeen verzamelen door het doen van een hoofdelijken omslag over de desaleden.

De pasëk en de pënjarikan zijn dus de beide voornaamste personen; voorts hebben alle desaleden hun vasten rang in de vereeniging naarmate van den tijd, dat zij lid geweest zijn; komt iemand te overlijden, dan wordt degeen, die hem vervangt, onder aan de ranglijst geplaatst en alle desaleden, die onder den uitgevallene stonden, schuiven eene plaats op. De vier oudste leden dragen den naam van përwajah; zij moeten den pasëk in zijne werkzaamheden ter zijde staan, terwijl zij ook de functie's van tempel-beambten in de baléagoeng vervullen, want afzonderlijke pamangkoe's zijn alhier niet aangesteld. Is men eenmaal përwajah, dan blijft men het zijn geheele leven, en bij overlijden volgt het desalid, dat het oudste in rang is, op. Aan de voorbereiding der groote feesten zijn vele beslommeringen verbonden, met het doen der noodige inkoop en daarom heeft men bepaald, dat daarmede vier der desaleden zich beurtelings zouden belasten; zij dragen den naam van saja g'dé, en na elk groot feest worden zij door anderen afgelost, zoodat à tour de rôle alle desaleden hunne beurt krijgen. Ook bij de maandelijksche vergaderingen moet voor verschillende dingen gezorgd worden; het schoonmaken der zaal, het bereiden van eenige offeranden, het verschaffen der bloemen en der kleine versnaperingen, die aldaar rondgediend worden.

Ook voor die dienstpraestatie's en de levering der benoodigdheden wisselen de desaleden, behalve degenen die lid zijn van het bestuur, elkander twee aan twee af; bij elke sangkëpan (maandelijksche vergadering) worden zij verwisseld; zoolang zij in functie zijn, dragen zij den naam van saja-basé. Aan hen is tevens opgedragen het doen der aanzeggingen en oproepingen bij de desaleden, hetzij huis aan huis, hetzij door het slaan op de koelkoel, en het zorgen voor de offeranden, die op elken klian in het oorspronkelijke déwa-huisje, daarom panglionan genaamd, moeten gebracht worden. Ook moeten zij voor de personen, die ter deelneming aan feesten van verre gekomen zijn en als de gasten der desa beschouwd worden, zorg dragen, hen huisvesten en te eten geven. Komt de vorst in de desa, dan wordt door de geheele vereeniging hem gastvrijheid aangeboden.

Men ziet, dat de wijze, waarop het dorpsbestuur wordt aangesteld, weinig kans aanbiedt, dat de waardigsten en de bekwaamsten de uitverkorenen zijn. Tot de waardigheid van pasëk toch wordt men geroepen door zijn geboorte, en men gaat er zelfs niet licht toe over den zoon zijn vader te laten opvolgen, zoolang deze nog in leven is, ook al is het met zijne verstandelijke vermogens treurig gesteld, zoo-

als het geval is met den tegenwoordigen pasëk. De waardigheid van voorganger, përwajah, der desa is steeds opgedragen aan de vier personen, die het langst leden der veereniging geweest zijn, dus ook voor deze ontbreekt alle waarborg voor de bekwaamheid der titularissen. Door deze regeling voorkomt men echter, dat kwesties kunnen ontstaan, die bij verkiezingen zich zoo vaak voordoen, en dat voet wordt gegeven aan intrigues van allerlei aard. Bovendien, wanneer belangrijke quaesties aanhangig zijn, zoo worden die steeds in de vergaderingen van alle desaleden behandeld en staat het een ieder vrij zijne opinie te kennen te geven, waardoor de meest ontwikkelde toch indirect hun invloed kunnen doen gelden.

Vergaderingen.

Wil men iets naders weten omtrent de constitutie der desavereniging, zooals zij zich tot heden heeft gehandhaafd, en de eigenaardige gebruiken en formaliteiten kennen, die door hare leden worden in acht genomen, dan ga men deelnemen aan eene nachtelijke bijeenkomst, zooals die van tijd tot tijd bij zeer bijzondere gelegenheden door de desaleden gehouden worden met inachtneming van alle ceremonieën. Nog steeds komt men bijeen in de nabijheid van het goden-huisje, dat reeds bij de stichting van de desa werd opgericht; want gedaan zoude het zijn met alle welvaart en voorspoed, zoo men zich van die beschermende godheid afwendde; doch men is rijk geworden en heeft om dat oorspronkelijke godenhuisje, dat in al zijn eenvoud is blijven staan, een fraaien dorpstempel gebouwd, waartoe een kunstige steenen buitenpoort, versierd met saterkoppen, die den binnentredende grijnzend aanzien, toegang verleent. Nog vele nieuwe goden hebben binnen dien tempel later een plaats gekregen, en aan de altaren, voor hen opgericht, is meer geld en arbeid besteed dan aan dat oorspronkelijke déwahuisje; maar toch blijft de daar zetelende godheid als de voornaamste beschouwd worden, bewijst men haar de meeste eer en zoekt men in de moeilijke omstandigheden, die zich in het menschelijk leven voordoen, bij haar zijne toevlucht.

Door de uitbreiding, die de desatempel verkregen heeft, kunnen de vergaderingen binnen hare muren plaats hebben, en men behoeft er niet meer op den grond te zitten; want er is een lange loods opgericht, die bijna geheel wordt in beslag genomen door een balé van ongeveer 25 meters lang, gericht van oost naar west, waaraan de geheele tempel zijn naam van balé-agoeng ontleent. De toegang tot den tempel is een ieder echter ontzegd, wanneer ergens in de desa een lijk boven aarde staat (mësan doeng watang), en is het te dien tijde noodzakelijk, dat eene vergadering gehouden wordt, zoo komen de desaleden bijeen op den grooten weg vóór den tempel en beraadslagen daar; alle offeranden worden dan achterwege gelaten.

Bij groote gelegenheden als waarover boven sprake was, is het de taak van de vrouwen der desaleden, om alle voorbereidselen te tref-

fen en de vergaderzaal in orde te brengen. Het voornaamste, waarop daarbij gelet moet worden, zijn de offeranden, met welker bereiding reeds eenige dagen tevoren begonnen wordt, terwijl voorts voor elk desalid een couvert moet klaar staan, want men begint de plechtigheid met een gemeenschappelijken maaltijd. Tegen het middernachtelijk uur ziet men langzamerhand de desaleden verschijnen, allen in de voorgeschreven kleding, naar beneden lohangende s apoet met een saboek er over heen gebonden en een kris in den gordel gestoken; het bovenlijf onbedekt.

Wanneer allen, die niet verhinderd zijn te komen, bijeen zijn, dan neemt, nadat in de panglionan aan de godheid is kennis gegeven, dat met het feest begonnen zal worden, de pasëk op de balé-balé aan het hoofdeinde tegenover de offeranden plaats, daarna links van hem de pënjarikan en aan den noord- en den zuidkant twee der përwajahs. Eerst als deze allen gezeten zijn, mogen de overige desaleden zich nederzetten, en een ieder heeft daarbij wel toe te zien, dat hij op geene hogere plaats gaat zitten dan hem volgens de ranglijst toekomt, want dan verbeurt men eene boete van 2500 kèpèngs. Voor elke zitplaats is van tevoren door de vrouw van het desalid de z.g. daksinan klaar gezet, waarvan alle ingrediënten zijn voorgeschreven en die, behalve uit een zeker bedrag aan kèpèngs, uit verschillende eetwaren, op een houten aanrechtbord kunstig opgestapeld, bestaan.

De twee laatst tot desalid verheven personen ziet men niet op de balé-balé plaats nemen; zoolang de zitting duurt, en dat is dikwijls van middernacht tot aan den dageraad, moeten zij beneden op den grond plaatsnemen. Zij dragen den naam van plajan en moeten met dien titel ook aangesproken worden; hun eigenlijken naam mag men ter gelegenheid der desavergaderingen en der feesten niet noemen. Zij worden eenigszins als leerlingen beschouwd, die nog opgeleid moeten worden tot waardige desaleden. De anderen moeten zij bedienen, en hoewel men hen meestal schappelijk behandelt, zijn er ook wel desaleden, die in de innige overtuiging, dat men om te kunnen bevelen, eerst goed moet hebben leeren gehoorzamen, op allerlei wijzen den draak met hen steken en hen commandeeren; zoo is het niet vreemd, boven van de zitplaats der ouderen woorden te hooren weerklinken als: „Zeg hond van een plajan, haal me daar eens bl... gauw die kalebas met toewak”, etc. Dat groenloopen duurt zoolang, totdat er door het sterven van één der leden voor den oudste der plajans eene zitplaats beschikbaar komt. Niemand, welken ouderdom hij ook bereikt hebbe of welke betrekking hij bij het lid worden der desavereeniging ook moge bekleeden, kan er aan ontkomen eerst dien leertijd door te maken, en als een sterk bewijs van den echt democratischen geest, die in de desavereeniging heerscht, kan het feit aangehaald worden, dat het vorige districts-hoofd van Koeboetambahan, terwijl hij reeds die betrekking bekleedde, twee jaren lang plajan en als zoodanig bij de vergaderingen en godsdienstige feesten de onderdanige dienaar van de overige desa-

leden is geweest en, beneden op den grond gezeten, hunne bevelen heeft afgewacht.

Wanneer alle leden, die opgekomen zijn, op de balé-balé hebben plaats genomen, dan opent de dorpsschrijver de van lontarbladen gevlochten mand, waarin hij zijn geheele archief bewaart, en haalt na eenig zoeken onder de vele beschreven lontar-bladen de ledenlijst te voorschijn, om er zich van te overtuigen, dat ieder tegenwoordig is. Mocht één der desaleden verhinderd zijn te komen, hetzij wegens ziekte of ander ongeval, zoo geeft hij daarvan kennis door een kris en een volledig stel zijner kleeren ter vergadering te zenden. Deze worden op zijn plaats op de balé-balé neergelegd en eerst na het oplezen der ledenlijst daarvan verwijderd.

Hebben wij alzoo gezien, dat de oorspronkelijke instelling van de desa-constitutie en het desabestuur zich door alle tijden heen onveranderd heeft gehandhaafd, dat de tegenwoordige 38 leden de afstammelingen zijn, meerendeels in rechte linie, van de stichters der desa en zij, niettegenstaande honderden nieuwe gezinnen zich daar later gevestigd hebben, steeds oppermachtig beslissen over alle dorpsaangelegenheden en en-corps optredende „de puissance à puissance” handelen met het districts- en het centraal bestuur, het is van belang te achten na te gaan, of het denkbeeld, om aan de familie's der desaleden het bezit van het grootste deel der bouwgronden en alzoo een voortdurend welvaren te verzekeren, ook tot verwezenlijking is gekomen.

Familielevens.

Daartoe dienen wij eerst een blik te slaan op het familielevens van den Balinees, dat voorzeker ook invloed uitoefent op den aard van het grondbezit. De familiebanden zijn over het algemeen bij de Balineezen zeer hecht. Elke familie bewoont een afzonderlijk erf, dikwijls van vrij aanzienlijke uitgestrektheid en steeds door een kleimuur geheel van de buitenwereld afgezonderd, liefst zoo hoog, dat de onbescheiden blik van den vreemdeling niet kan te weten komen, wat daarbinnen gebeurt. Behoort het erf aan een aanzienlijke, dan komt men, na de buitenpoort te zijn doorgegaan, eerst op een ruime open plaats, waar de padischuren en de stallen voor paarden en vee zich bevinden, waar de rijst gestampt wordt en voorts alle werkzaamheden verricht worden, die in de open lucht moeten plaats hebben. Ook bevindt zich daar eene overdekte pendopo, waar degeen, die het vee verzorgt, zich gewoonlijk ophoudt en ieder, die tijdelijk iets op het erf te doen heeft, beschutting kan vinden tegen regen of zonnwarmte. Achter deze plaats, en daarvan wederom door een kleimuur gescheiden, bevindt zich de eigenlijke woonplaats der familie.

Men verwachtte echter ook hier niet een groot huis of ruime vertrekken aan te treffen, want is men wederom door eene hooge poort of één der kleine zijdeurtjes in de eenige voeten hooger gelegen tweede afdeeling van het erf binnentreden, dan bevindt men zich nog in de open lucht; doch men ziet thans tal van kleine huisjes in eene dikwijls vrij onbevallige wanorde door elkaar staan. Het

best van aanzien en de beste plaats innemende is de aan twee zijden open pëndopo, een vijftal treden boven den beganen grond gebouwd, waarvan het houtwerk kunstig gesneden en rijk van kleuren en verguldsel voorzien is. Daar worden de voorname gasten ontvangen en gelogeed, bij welke gelegenheid niet verzuimd wordt het gebouwtje benevens de slaappleatsen met veelkleurige gordijntjes te omhangen en de vloer met fijne matten te bedekken. In de omgeving dezer pëndopo staan vele kleine huisjes van bescheidener aanzien, eenvoudig bestaande uit een klein voorgalerijtje, waarvan men door een smalle deur in gebogen houding in het eenige vertrekje kan binnentreden, hetwelk door een gat in den muur, dat soms door een houten venstertje kan gesloten worden of anders van houten stijlen is voorzien, flauw verlicht wordt. Elk getrouwd lid der familie heeft een dergelijk huisje (oemah mètèn)¹⁾, waarin hij met zijn gezin den nacht doorbrengt en in één of twee kisten zijne bezittingen bewaart.

Sommige familie's nu zijn er, waar sedert de stichting der desa geene afscheiding heeft plaats gehad en waar nooit een der leden het erf verlaten heeft om elders te gaan wonen, tenzij dan de meisjes die, in het huwelijk tredende, haar echtgenoot in zijne woning volgden. Wenschte één der zoons te huwen, dan zocht hij zich een plaatsje op het erf uit, waar nog gelegenheid bestond zijn oemah mètèn te bouwen, en daarna leefde hij voort evenals tevoren, tezamen met de andere mannelijke leden der familie de gronden bewerkende van het voorvaderlijk erfdeel, dat onverdeeld was gebleven en waarvan de oogst in de gemeenschappelijke schuren wordt binnengebracht, waar ieder familielid naar genoegen uit neemt.

Er is een gemeenschappelijke kookplaats, waar eens per dag voor allen tegelijk rijst gekookt wordt en waar voorts de vrouwen elk voor zich zelf en hun gezin afzonderlijk de toespizzen bereiden. Men eet behalve bij feestelijke gelegenheden niet tezamen; ieder komt zijn eten halen, wanneer hij er trek in krijgt. Is de verstandhouding tusschen de leden der familie bijzonder goed, dan leeft men nagenoeg geheel in gemeenschap van goederen, gebruikt men zelfs elkanders kleeren. Wil men uitgaan, men neemt de kris en hoofddoek, die het dichtst voor de hand liggen, onverschillig of ook een ander gewoon is die te dragen.

Huisgoden en huistempel.

Een der voornaamste banden, die de familie tezamen houdt, is de huistempel (sangghah) en de daar verblijf houdende huisgoden, aan wie door de geheele familie offeranden moeten worden aangeboden. Wij hadden toch zoo straks nog niet het geheele erf in oogenschouw genomen; want hadden wij het onderzoek verder voortgezet, zoo ware het ons voorzeker in het oog gevallen, dat een vrij aanzienlijke ruimte weer afzonderlijk is ommuurd en dat achter

¹⁾ Op Timor heet het vorstenhuis oemah mêtan; zie Van Vollenhoven's Adatrecht I, blz. 440. — Noot van de commissie.

de aan beide zijden door een steenen wachter bewaakte poort een plaats is gelegen, waar het er veel netter en ordelijker uitziet dan op het eigenlijke woonerf, waar ook eenige boomen en bloemen zijn aangeplant, die men op het woonerf geheel mist tengevolge van gebrek aan ruimte door de zich telkens voordoende behoefte aan nieuwe woningen. Deze het hoogst gelegen, afgesloten ruimte is de verblijfplaats van de particuliere godheden, die elke familie er voor zich zelf op na houdt en welke geïnstalleerd zijn in de houten gebouwtjes of steenen nissen, die op eene rij geschaard een zijde van de plaats geheel innemen. De vrouwen gaan dagelijks hunne offeranden aan bloemen en vruchten daar neerzetten, en bij verjaardagen van de déwa's of van de leden der familie alsook bij andere groote gelegenheden wordt daar veel wierook gebrand en worden er velerlei ceremoniën verricht. De mannen gaan er niet zoo dikwijls binnen, doch wanneer zij ver van huis moeten, zullen zij toch ook niet verzuimen aldaar een voorspoedige reis te gaan verzoeken. Ook bij zware ziekte zijner kinderen gaat hij er genezing afsmeeken, en groote beloften worden gedaan, als door de hulp der goden de zieke in het leven mocht blijven. Is de afloop niet naar wensch, blijft de bede onverhoord, dan treedt hij dikwijls toornig de sanggah binnen en trapt het altaar in elkaar van den déwa, tot wien hij zich in dit bijzonder geval om hulp gewend had, en verscheidene dagen blijft alles in dien desolaten toestand. Tot nadenken gekomen, ziet hij echter allicht in, onbillijk geweest te zijn en overijld te hebben gehandeld. Zonder tot een zijner huisgenooten een woord te spreken neemt hij zijn bijl op en gaat in het bosch hout kappen, en de volgende dagen ziet men hem ijverig in de weer daarvan een nieuw goden-huisje, aan het vorige gelijk, te vervaardigen, dat weer op de oude plaats wordt neergezet.

Splitsing van families.

Het is zeker een der redenen, waarom de geheele familie zoo lang mogelijk bijeen blijft, dat degeen, die vertrekt, zijne huisgoden in den steek moet laten. (Vergelijk hetgeen in de monographie der desa Bondalëm wordt aangeteekend omtrent de poera-iboe¹⁾). Men lette voorts op de poera-pëmaksan, de troena's en de pësarèn). Evenwel zijn nog slechts weinige familie's over, die sedert de stichting der desa steeds vereend zijn gebleven, want de meesten hebben zich zoodanig uitgebreid, dat het onmogelijk werd, allen op één erf bij elkaar te blijven, en toen het noodzakelijk werd afzonderlijke huishoudens op te zetten, moesten van zelf ook de goederen en daaronder de gronden verdeeld worden. Zulks heeft meest altijd bij minnelijke schikking plaats gehad met inachtneming van de hoegrootheid der gezinnen, die ieder had, en van het aantal personen, die men voorts nog den kost moest geven. Was men het over een en ander eens geworden, dan werd de getroffen schikking op de eerstvolgende vergadering aan de goedkeuring der gezamen-

¹⁾ Boven, blz. 55. — Noot van de commissie.

lijke desaleden onderworpen, die in den regel daarmede genoeg namen, mits het hoofd der familie de verklaring aflegde, dat hij zich ten allen tijde verantwoordelijk stelde voor het getrouw nakomen der verplichtingen, die op het lidmaatschap der desavereening rusten. In compensatie van den last, die op het hoofd der familie wordt gelegd, kent men hem gewoonlijk een grooter aandeel in den grond toe, hoewel het ook voorkomt, dat hij slechts met zijne broeders gelijk-op deelt. Hoewel de oudste alzoo de eenig verantwoordelijke persoon is, en hij bij de vergaderingen der desavereening — hetzij die, welke geregeld eens in de maand plaats hebben (sangkëpan), hetzij die bij buitengewone gelegenheden gehouden worden (paoeman) en ook bij de groote feesten (matata tęgak) — steeds persoonlijk moet opkomen en zich niet door een ander kan laten vertegenwoordigen, worden evenwel de andere hem opgelegde lasten door de overige leden der familie medege dragen; zoo zal een zijner broeders voor hem kunnen uitkomen, wanneer de tempelmuren vernieuwd, of eenig ander dergelijk werk verricht moet worden.

Verpanding van grond.

Oorspronkelijk waren die goederen ook onvervreemdbaar en mochten zij niet verkocht of bezwaard worden, doch deze bepaling heeft men niet kunnen handhaven. Door het zich uitbreiden der familie's werden de aandeelen gaandeweg kleiner, en allicht geraakten velen in minder gunstige omstandigheden. Hoe moesten zij aan geld komen, wanneer b.v. een familielid gestorven was en voor hem het verbrandingsfeest gevierd moest worden? De eenige bezitting van waarde bestond in de gronden, en met aandrang werd meermalen aan de desavereening het verzoek voorgedragen, deze te mogen verkoopen of verpanden. Twee andere omstandigheden hebben zich met den loop der tijden voorgedaan, die de vervreemding der gronden in de hand hebben gewerkt. In de eerste plaats de invoering en de later gevolgde sterke uitbreiding van het opiumverbruik. De energie der menschen nam daardoor af, hun behoeften aan den anderen kant vermeerderden; niets natuurlijker, dan dat zij daardoor verarmden en hun ten laatste geen andere uitweg open bleef dan hunne gronden of een gedeelte daarvan af te staan.

De tweede omstandigheid, die haar invloed heeft doen gelden op den aard van het grondbezit, is de invoering geweest der natte rijstcultuur. Bij de oprichting der desa was deze nog niet bekend, waren althans in deze streek nog geene sawahs aangelegd; want waar in de simadesa —, over welk geschrift nader —, over de velden der desaleden gehandeld wordt, is steeds sprake van tegalvelden. Door den invoer der sawahcultuur nu, is ten eerste de verdeeling der gronden zeer ongelijk geworden; want toen kon b.v. het eene aandeel na den aanleg der leiding geheel bewaterd worden, van een ander aandeel waren de gronden daartoe te hoog gelegen, zoodat het doel, waarmede de instelling van even groote onvervreembare aandeelen voor alle leden der vereening in het leven was geroepen, het zooveel mogelijk doen voortbestaan van gelijkheid, toch reeds niet

meer werd bereikt. Daarbij stegen de gronden zoowel door de vermeerdering van productiviteit, die een gevolg was van de bevloueing, als door het toenemen der bevolking voortdurend in waarde, werd de verleiding, om ze van de hand te zetten, wanneer men in geldverlegenheid verkeerde, hoe langer hoe grooter.

Men heeft toen een middenweg ingeslagen en bepaald, dat het verbod aan de desaleden, om gronden van hun erfdeel te verkoopen, zoude gehandhaafd blijven, doch dat het zoude toegestaan zijn, om ze te verpanden (menggadéang). Het bezit der gronden gaat daarbij tijdelijk aan den geldschietter over, die er ook alle voordeelen van trekt, doch de oorspronkelijke bezitter behoudt het recht, ten allen tijde de gronden in te lossen voor denzelfden prijs als hij er voor gekregen heeft, zonder betaling van rente, dewijl als zoodanig gerekend wordt het vruchtgebruik gedurende den tijd, dat het bezit is overgegaan aan den geldschietter. De tijdelijke vervreemding der gronden mocht nooit plaats hebben, alvorens voor elk bijzonder geval de toestemming van de desavereeniging was verkregen en het hoofd der familie, tot wier erfdeel de grond behoorde, had verklaard zich steeds verantwoordelijk te blijven stellen voor de verrichting der volle op dat aandeel rustende verplichtingen.

Op die wijze zijn de meeste gronden der desaleden beleend geworden, en daaronder voor zulke hooge sommen, dat er van inlossing bijna geen sprake kan zijn. Men noemt familie's, wier voorvaderlijk erfdeel voor meer dan 3000 rijksdaalders is beleend geworden, in welk geval men wel zeggen kan, dat het bezit voorgoed op den geldschietter is overgegaan. Vele der 38 tegenwoordige leden der desavereeniging zijn dientengevolge arme lieden, die alleen de lasten van het lidmaatschap torsen en voor wie de lusten, er oorspronkelijk aan verbonden, verloren zijn gegaan door verkwisting of zorgeloosheid van hen zelf of hunne voorgangers.

Als een bewijs van de verarming der desaleden kan gewezen worden op de omstandigheid, dat men de bepaling, in de *sima desa* voorkomende, volgens welke de gelden der *desakas* moeten bewaard worden door degenen der desaleden, die de functie's van *saja* vervullen, zoodat ze elke maand in andere handen overgingen, heeft moeten intrekken, dewijl de behoefteigheid van velen der desaleden hen wel eens deed bezwijken voor de verzoeking, om dat geld ten eigen bate aan te wenden. Sedert dien tijd is het in handen van den *pasëk*, waar het echter ook niet geheel veilig schijnt, want bij een der laatste desavergaderingen kon hij eene som van 30 rijksdaalders niet verantwoorden. De *pënjarikan* is belast met de boekhouding, welke ook op een lontarblad, de zoogenaamde *pëlawangan*, plaats heeft.

Verplichtingen, aan het lidmaatschap verbonden.

Zijn de voordeelen van het desaschap alzo in vele familie's verloren gegaan, de verplichtingen zijn dezelfde gebleven, zoo niet zwaarder geworden. Tot de voornaamste daarvan toch behoort de bekostiging der offerfeesten, waarvoor het geld vroeger verkregen

werd uit de heffingen bij hanengevechten gedaan, doch sedert die door het bestuur worden tegengegaan, moet bij elk groot feest een hoofdelijke omslag plaats hebben over de leden der vereeniging; de voornaamste benooidgheden, als runderen, kippen, eenden, etc., worden ingekocht tegen een van vroeger vastgestelden prijs, doch daar deze tegenwoordig niet meer in verhouding is tot de waarde, welke die zaken vertegenwoordigen, zoo krijgt elk der leden van de rij af zijne beurt, om een en ander tegen dien gereduceerden prijs te leveren. De kleine benooidgheden moeten door de desaleden in natura geleverd worden; voor elk hunner is eens en voor goed vastgesteld, waarin zij bestaan zouden (lanlanan), waarvan ook door den pënjarikan op eene aparte lijst aanteekening is gehouden. Voorts heeft de desavereeniging haar eigen gamëlan, en toen onlangs de gong daarvan onbruikbaar was geworden, moest door elk lid met 3500 kèpèngs worden bijgedragen voor den aankoop van een nieuwe. Het toen nog ontbrekende werd door de soebak-leden bijgepast.

Men zoude de vraag kunnen stellen, of het onder de boven omschreven omstandigheden niet dikwijls voorkomt, dat regenen, die voor het lidmaatschap der desavereeniging in aanmerking komen, daarvoor bedanken. Dit is echter in geen geval veroorloofd; is men door zijne geboorte aangewezen voor het lidmaatschap, dan kan men zich daaraan niet onttrekken. Wilde men dat doen, dan zouden, volgens eene bepaling der sima-desa, in de eerste plaats de gronden van den onwillige worden verbeurd verklaard, dewijl deze het eigendom zijn van den déwa, staat er in de sima, en voorloopig onder beheer genomen worden door de desavereeniging totdat men een persoon gevonden had, die waardig werd gekeurd als lid der desavereeniging te worden opgenomen en die daartoe ook genegen was, op dezelfde wijze als men te werk gaat, wanneer een familie in de mannelijke linie, zoowel de rechte als de zijlinie, geheel uitsterft, en zijn gronden daardoor beschikbaar komen. In het geval men op die wijze geen vat op den onwillige had, doordat de gronden alle verpand waren, zoo zoude hij van het desagebied verwijderd worden. Vele gevallen worden in de sima-desa opgenoemd, waarin zulks kan plaats hebben, en naar mate van de zwaarte van het vergrijp, wordt de verbanning uitgesproken voor eeuwig dan wel voor een bepaald aantal jaren, naar eene meer of min verwijderde plaats, waarvan de afstand wordt bepaald door het aantal tusschenliggende desa's. Wie weigert, de desaverordeningen op te volgen, hebbe te zorgen, dat hij binnen zeven maanden het desagebied voor goed met zijne geheele familie verlaten heeft.

Sima-desa.

Hierboven werd reeds eenige malen gewag gemaakt van de sima-desa, of awig awig, waarover hieronder eenige nadere bijzonderheden volgen.

Het is een lontar-geschrift, gedateerd van het jaar 1711 [?], dus ongeveer een eeuw geleden; of dit jaartal betrekking heeft op de

uitvaardiging der sima, dan wel op het vervaardigen van het afschrift, valt niet na te gaan. Naar men zegt, heeft vroeger een andere sima-desa bestaan, die rechtstreeks van de godheid was uitgegaan, doch die bij een brand verloren moet zijn geraakt. Het tegenwoordige geschrift bevat voorschriften omtrent hetgeen in acht moet worden genomen bij de vergaderingen en offerfeesten; de boeten, die kunnen worden opgelegd aan personen, die nalatig zijn in het verrichten der desadiensten; de regeling der hanen-gevechten, die ten voordeele van de dorpskas gehouden worden; de boeten, die tegen diefstal bedreigd worden etc. etc. De bestemming ervan is in het kort, om eenige vaste regelen te geven, volgens welke de desahuishouding moet zijn ingericht en die bij het bestuur der desa moeten in acht genomen worden. De onderwerpen, die voorts in de awig-awig behandeld worden, zijn in het kort de volgende:

In welke kleeding men ter vergadering moet verschijnen; aan het begin der vergadering moeten de boeten worden opgelegd¹⁾; boete, op te leggen aan hen, die redetwisten (*mesawala sabda*); de verjaardagen der goden moeten trouw gevierd worden; elke vijf dagen moet in de *panglionan* geofferd worden; boeten, te verbeuren, als men niet aan de gemeenschappelijke werkzaamheden, hetzij voor de desa of voor den vorst, deelneemt, en als men zekere leverantie's niet opbrengt. De *saja*'s bewaren het desageld en vergoeden het dubbele, als iets ontbreekt; ook bewaren zij de dorps-gamelan. Als de *klian* niet actief is, dan wordt hij beboet; doet hij iets onbehoorlijks, dan moeten de *për waja*hs en *krama desa* hem vermanen. Een ieder is gehoorzaamheid verschuldigd aan de *krama desa*. — Diefstallen en aangifte daarvan. Losloopen en opvatten van vee. — Vrijstelling van diensten: 7 maanden voor dengene, wiens vrouw elk jaar een kind krijgt; wie een groot feest geeft, 3 maanden; wie een varken slacht, 3 dagen; plahten en oeriten, 1 dag; *ngabèn*, 1 maand en 7 dagen. — Degeen, die gasten logeert, moet kennis geven aan *pasèk* en *krama desa*. — Waaruit de *daksinan* moet bestaan voor bestuur en leden. — Alle zaken moeten ter kennis van de desavereeniging gebracht worden, op boete van 24.500 *kèpèngs* bij verzuim. — Viering van het *sèsèpèn*-feest. — Boeten, wanneer men een vrouw neemt uit eene andere desa (1000 k.), en die, te betalen door een niet-inwoner der desa, die een meisje van daar huwt (2500 *kèpèngs*). Verbanning wegens diefstal.

Aanplantingen op droge velden.

Doordat zeer vele lieden zich met den rijstbouw bezighouden, maakt men van de aanplantingen op droge velden niet zooveel werk als in de meer oostelijk gelegen desa's het geval is; gedeeltelijk is zulks ook hieraan toe te schrijven, dat de kwaliteit der gronden zeer slecht, en men geheel van toevoer van water uit leidingen verstoken is, waardoor de opbrengst slechts weinig bedraagt. Het veel-

1) Bedoeld is waarschijnlijk: moeten de eerder opgelegde boeten worden betaald. — Noot van de commissie.

vuldigst voorkomend gewas is de djagoeng, soms met oendis, katjang of komak tezamen, doch meestal alleen. Men geeft er de voorkeur aan, deze gewassen afzonderlijk te planten, daar anders de grond te veel uitgeput wordt en het product van elk te schraal is. Om beurten gebruikt men daarom denzelfden grond voor den aanplant dezer verschillende gewassen. Ook kapas bali komt op verscheidene velden voor, doch zelden tegelijk met andere gewassen. — Tabak wordt uit hoofde van de onvruchtbaarheid van den grond niet aanplant; op de sawahs maakt men na afloop van den rijstooft op de daartegen zeer veel werk van als tweede gewas.

Ook pisang-aanplantingen komen menigvuldig voor, voornamelijk in het oostelijk deel van het desagebied, alwaar de grond door de beschaduwing der vele klapperboomen minder voor andere cultures geschikt is; op het zeer geaccidenteerde terrein, ten zuid-oosten der desa gelegen, alwaar slechts enkele velden in bewerking zijn, plant men ook nevens de hiervoren genoemde producten, soemangka, waloeh, kasoemba, en verscheidene oebi-soorten, die aldaar zeer goed slagen. Een vasten tijd voor den aanplant van droge gewassen heeft men hier niet; b.v. op het oogenblik (9e maand van het balische jaar) treft men zoowel pas uitgeplante als rijpende djagoeng aan, met de andere gewassen is zulks evenzoo het geval. Het meerendeel der lieden plant de djagoeng in de zesde maand, doch zij die door de vele werkzaamheden voor hunne sawahs daartoe verhinderd zijn, doen het later.

De velden, aan de noordzijde en een gedeelte van die aan de zuid-zijde van den grooten weg gelegen, zoomede die ten zuiden der desa, worden jaarlijks beplant. Met die, welke op het heuvelachtig terrein ten z. o. der desa gelegen zijn, is zulks niet het geval. Aldaar beplant men ze b.v. twee of drie achtereenvolgende jaren, doch is dan door uitputting van den grond genoodzaakt ze te verlaten en andere op te zoeken. Gewoonlijk is na vier of meer jaren de verlaten grond eerst weder geschikt, waarop men ze andermaal voor eenige jaren in cultuur brengt.

Rondom de sawahs, vanaf de desa Koeboetambahan tot aan het zeestrand, vindt men een smalle strook tuinen, waar men sirih, pinang, pisang en vele vruchtboomen in aantreft.

Gesteldheid en aard der gronden.

De velden, welke jaarlijks voor bebouwing in aanmerking komen en aan beide zijden van den grooten weg gelegen zijn, hebben een zachte glooiing naar het noorden, en onbeplante gronden treft men er niet tusschen aan. Ten zuiden der desa daarentegen is het terrein zeer geaccidenteerd; de hellingen der heuvels laat men onbebouwd, zoodat daar de aanplantingen van verschillende personen meestal door onbebouwd grond van elkaar gescheiden zijn en vele velden eigenlijk afzonderlijk moeten worden opgemeten.

De gronden, ten zuid-oosten van de desa gelegen en die niet geregeld in cultuur zijn, worden door groote onbebouwde strooken gescheiden, zoodat zij bij opname ieder afzonderlijk moeten worden

opgemeten. Besproeiing der tegalgronden met water uit leidingen vindt in het geheel niet plaats. De grond is hierdoor zéér droog en mager. De tuinen hebben een geregelden watertoevoer; de kwaliteit van den grond is daar dan ook veel beter.

Een vast deel van het water uit de leidingen der soebaks verkrijgen de tuinen niet. Er kan echter immer over al het water, dat niet op de sawahs benodigd is, ten behoeve der tuinen gebruik gemaakt worden. Zoo spoedig echter op de sawahs gebrek aan water komt, wordt elke aftapping voor de tuinen b.v. gedurende 10 of 14 dagen verboden. Hij, die dit verbod overtreedt, betaalt eene boete van 2500 kèpèngs. Twee tuinen maken op deze regeling een uitzondering. Deze zijn namelijk oorspronkelijk sawahs geweest en ook later zijn de eigenaars hun aandeel water blijven behouden, doch betalen ook daarvoor belasting.

Uitgestrektheid.

De uitgestrektheid der tegalvelden, die jaarlijks bewerkt worden bedraagt:

ten n. van den weg tot pangkoeng toekad dalem	656.400	□ meters =	92 bouw	248	□ r. r.
idem tusschen dat ravijn en Jèh boewah	146.250	„ =	20	„ 304¼	„
idem ten oosten van Jèh boewah ¹⁾	121.600	„ =	17	„ 67¾	„
ten z. van den weg ten westen van Jèh boewah	1.885.825	„ =	265	„ 370	„
idem ten oosten van idem ²⁾	273.300	„ =	38	„ 256	„
Totaal	3.083.375	□ meters =	434 bouw	246	□ r. r.

De uitgestrektheid der tegalvelden, die bij afwisseling beplant worden of braak liggen, bedraagt:

ten westen van den weg naar Boelian	90.000	□ meters =	12 bouw	341	□ r. r.
ten oosten van idem	318.700	„ =	44	„ 454	„
Totaal	408.700	□ meters =	57 bouw	295	□ r. r.

De uitgestrektheid der tuinen bedraagt:

ten noorden der desa en ten westen der soebak Toekaddalèm ³⁾	222.150	M. ²	31 bouw	152	□ R. R.
ten noorden ten westen en ten zuiden der soebak Toekaddalèm	454.050	„	63	„ 491	„
Totaal	676.200	M.²	95 bouw	143	□ R. R.

Rechten op den grond.

In de sima desa leest men o.a. dat in sommige gevallen de gronden, welke het voorvaderlijk erfdeel uitmaken van de leden der desavereniging, aan dezen worden ontnomen, als zij zich onwaardig maken langer dat lidmaatschap te bekleeden, en dat die gronden dan

¹⁾ Van deze gronden behooren tot het desagebied van Boengkoelan 31.000 M.² 11 b. 207 R.R.

²⁾ Van deze gronden behooren tot Boengkoelan 172.150 M.² 24 b. 129 R.R.

³⁾ De eerstgenoemde tuinen zijn van het westen af nader bekend onder de namen „abian Oema-desa”, „abian Tèpin desa”, „abian Poelasari”, en „abian Tjemara”, de laatstgenoemden onder dien van „abian Pondjok”.

door de vereeniging onder beheer genomen worden, dewijl zij het eigendom zijn der godheid. Van den vorst is in het geheel geen sprake en het wordt beschouwd, dat de desavereeniging namens de godheid beheerster is van de op haar gebied gelegen gronden.

Zooals wij boven reeds zagen, werden bij de oprichting der desavereeniging de gronden, die toenmaals als de beste beschouwd werden, onder de leden verdeeld, met bepaling, dat zij onvervreembaar zouden zijn. Later werd dit in zooverre gewijzigd, dat verpanding werd toegestaan, zoodat thans het eigendom dier gronden nog wel in dezelfde familie's is gebleven als vroeger, doch van velen door verpanding het vruchtgebruik in handen van anderen is overgegaan. Bij de toeneming der bevolking van Koeboetambahan en vooral ook door het graven van den tunnel, die de besproeiing van een gedeelte der velden mogelijk maakte en vroeger als van weinig nut beschouwde terreinen in vruchtbare sawahs herschiep, hebben ook de gronden, die als van weinig waarde buiten de verdeeling gehouden werden, groote beteekenis gekregen. Deze gronden zijn successievelijk in het bezit van particulieren overgegaan, die zich tot de verkrijging daarvan tot de desavereeniging moesten wenden, en deze was gewoonlijk bereid, soms geheel kosteloos, soms tegen een geringe betaling in natura of in kèpèngs, ze af te staan; want zooals gezegd, die gronden hadden toen nog slechts weinig waarde en men zag gaarne, dat nieuwe inwoners zich in de desa kwamen vestigen en de welvaart aldaar vermeerderden. Als sprekend voorbeeld van de weinige waarde, die men toen aan de gronden hechtte, kan gewezen worden op het feit, dat eene breede strook grond in de nabijheid der zee gelegen door de desavereeniging aan inwoners van de nabij gelegen desa Boengkoelan is afgestaan onder geen ander beding, dan dat door die lieden, die tevens visschers waren, een klein gedeelte van hun dagelijksche vangst zoude afgestaan worden. Die gronden, later alle in sawahs herschapen, vertegenwoordigen thans een groot kapitaal. Over alle gronden, die op deze wijze in het bezit van particulieren gekomen zijn, hebben zij de volle beschikking; zij kunnen die aan hunne erfgenamen nalaten, ze verkoopen, wetschenken, naar goedvinden.

Onbeplante gronden en boschgronden zijn voor een klein gedeelte ook in het bezit van particuliere personen; waarschijnlijk zijn zij bij de boven besproken verdeling der gronden aan die leden toegewezen en is eerst later gebleken, dat zij voor bebouwing minder geschikt waren. Het grootste deel dezer categorie van gronden is echter thans nog in het bezit der desavereeniging. De boschgronden zijn tot niets nut, want zij zijn laag gelegen en te slecht van grond om met goed gevolg met koffie beplant te worden. De andere gronden zijn geschikt om van tijd tot tijd met soemangka etc. beplant te worden. Zij worden door de desavereeniging tegen een zéér gering bedrag verhuurd aan die desalieden, welke er zich toe aanmelden.

Zooals hiervoren bij de opgave van de uitgestrektheid der gronden

reeds terloops in een noot werd aangeteekend, is te midden van Koeboetambahan's grondgebied een strook grond gelegen, ten westen begrensd door de toekad Jèh boewah, ten oosten door de pangkoeng Penjoesoan en door een wegje, dat van den gelijknamigen tempel naar het zeestrand voert, welke gerekend wordt tot het desa-gebied van Boengkoelan te behooren, en waarvan grootendeels ook lieden van die desa de bezitters zijn. Tegen dit laatste nu bestaat geen bezwaar, doch het eerste is zeer irrationeel en zeer onpractisch uit een politieel oogpunt, alsook bij het onderhoud der wegen, etc. Daar het te verwachten is, dat daarin binnenkort verandering zal aangebracht worden, zoo zijn die gronden in deze monographie opgenomen en zal er in die van Boengkoelan niet dan terloops melding van gemaakt worden.

Resumeerende blijkt, dat van de gronden, die in geregelde jaarlijkse bebouwing zijn, sawahs, tegalvelden en tuinen, een gedeelte in onbepert individueel bezit is; dat een ander gedeelte nog behoort aan de familie's, welke uit de stichters der desa zijn voortgesproten, en dat deze gronden niet verkocht, doch wel verpand mogen worden. De boschgronden en de tegalvelden, die van tijd tot tijd geplant worden, zijn voor een klein gedeelte in individueel bezit, doch behooren voor het grootste gedeelte aan de desavereeniging en worden door deze verhuurd, als zich daarvoor liefhebbers voordoen.

Domeinvelden en ambtsvelden.

Vlak ten oosten van pangkoeng Penjoesoan is een domein-tegalveld gelegen, dat door den grooten weg gesneden wordt. De uitgestrektheid bedraagt:

ten noorden van den weg: . . .	6.825	□ meters = —	bouw 480 ³ / ₄	□ r. r.
ten zuiden " . . .	28.425	" = 4	" 2 ³ / ₄	"
Totaal . . .	35.250	" = 4	" 483 ¹ / ₂	"

Er zijn drie domein-tuinen, welke eene uitgestrektheid hebben van:

in abian Pondjok	4.200	□ meters = —	bouw 296	□ r. r.
in abian Tjemara	3.750	" = —	" 264	"
in abian Těpin desa	4.600	" = —	" 324	"
Totaal . . .	12.550	□ meters = 1	bouw 384	□ r. r.

De pěnjarikan desa krijgt voor het bekleeden dier betrekking het vruchtgebruik van eene zekere uitgestrektheid grond, bestaande uit sawah, tuin, en tegalveld.

Het planten door vreemden.

Slechts vier personen uit Boengkoelan hebben op het gebied van Koeboetambahan tegalgrond in bewerking: een veld ten zuiden van de desa en drie veldent ten oosten van Pěnjoesoan gelegen. Er zijn geene lieden van hier, die gronden in bewerking hebben op het gebied van omliggende desa's, behalve de pamběkěl van Koeboetambahan en zijn broeder, de sědahan, die koffie geplant hebben te Tjongkang op het gebied der desa Tatadjoen.

Belastingen.

Tegenwoordig wordt voor de tegalvelden en tuinen in het geheel

geene belasting betaald aan den landsheer. Vroeger was het gebruikelijk, dat voor elken klapperboom per galoengan (zes baliſche maanden van 35 dagen elk) een klapper werd opgebracht, doch onder het voorloopig inlandsch bestuur heeft zulks opgehouden. Ook wordt voor de tegalvelden geene belasting betaald aan de desa, tenzij men de huur, die soms betaald wordt, als zoodanig wil beschouwen. Wanneer de daken in den tempel herstelling behoeven, wordt van de eigenaars van alang-alang-velden een heffing gedaan in natura. Ook komt de eenige retributie, die soms van de tuinen geheven wordt, ten bate van de godheid, want het is gebruikelijk, dat bij elk groot godsdienstig feest van elken tuin iets van de voortbrengselen door de desavereeniging genomen wordt (ngalapin). Als erkenning van het voorrecht, dat de tuinen genieten, om soms besproeid te worden uit de leidingen der soebaks, worden door de eigenaars dier tuinen bij de soebakfeesten de benoodigde klappers aangeboden.

Desadienſten.

Zooals wij boven reeds zagen, rust op de families, afstammende van de stichters der desa, de verplichting tot het verrichten van een evenredig aandeel in de desadienſten. Deze verplichting spruit voort uit het erlangen van een aandeel der gronden, die bij den aanvang verdeeld zijn geworden. Het hoofd der familie is voor het verrichten dier dienſten aansprakelijk: hij kan naar goedvinden een ſchikking treffen omtrent het verrichten der verschillende dienſten met de andere mannelijke leden der familie, die hij ook een aandeel in de familiegronden heeft toegekend. Verkocht mogen die gronden niet worden, en tot verpanding wordt door de desavereeniging alleen toestemming gegeven, wanneer het hoofd der familie belooft voor zich en zijn nakomelingen, dat niettegenstaande het vruchtgebruik dier gronden tijdelijk voor hen verloren gaat, zij toch steeds getrouw de daarop rustende dienſten zullen blijven verrichten.

Wat de desadienſten betreft, rust de dienſtplichtigheid dus op den grond (ngajahang goemi); zij bestonden aanvankelijk grootendeels in het onderhoud der tempels, het verrichten der offerdienſten, in het kort het verrichten van al datgene, wat noodig was om tot heil van het land en afwering van ziekten de godheid steeds tevreden te stellen. Over het maken van wegen bekommerde men zich toen nog niet, dat is eerst later begonnen, en daar de desa toen reeds sterk was uitgebreid, vond men het onbillijk, ook deze dienſten uitsluitend op de leden der desavereeniging te doen drukken, en zijn zij daarom door tusschenkomst der klians bandjar, die een onderdeel vormen van het districtsbestuur, doch ook in betrekking staan tot het desabestuur, op alle werkbare mannen der desa omgeslagen geworden.

Op de gronden, die in erfelijk individueel bezit zijn, van welke soort ook, rust in het geheel geen dienſtplichtigheid noch andere verplichting.

Grondcontracten.

Het komt menigvuldig voor, dat men zijn tegalgrond tegen een gedeelte der opbrengst laat bewerken. Aangezien de grond echter zeer mager, en het product daardoor gering is, kan de eigenaar van gronden, die jaarlijks in bewerking zijn, toch niet meer dan $\frac{1}{3}$ van de opbrengst bedingen. De opbrengst der klappers en vruchtboomen, die zich op de tegalvelden bevinden, komt in haar geheel aan den eigenaar. Hiervoren zagen wij reeds, dat de gronden ten zuiden van de desa, welke afwisselend braak liggen, niet tegen een gedeelte der opbrengst, doch voor een geringen jaarlijkschen huurprijs ter bewerking door de desavereeniging worden afgestaan.

Onbebouwde terreinen.

Ten zuiden en ten zuid-oosten van de desa Koeboetambahan zijn uitgestrekte terreinen, waarvan slechts een zeer klein gedeelte in cultuur gebracht is. Aangezien de grond zeer slecht en tamelijk ver van de desa verwijderd is, zoodat men zich daar in een koeboe moet vestigen, gaat men slechts noode ertoe over, ze in cultuur te brengen.

Visscherij.

De inwoners van Koeboetambahan zijn in het bezit van een 15-tal kleine djoekoengs, welke hoofdzakelijk voor de vischvangst gebezigd worden. Bij goed weer gaan dagelijks minstens een 5 à 6 djoekoengs ter vischvangst, ook des nachts. Een djoekoeng, bemand met 3 à 4 man, geeft een vangst, welke gemiddeld voor 1000 kèpèngs verkocht kan worden.

Vrachtrijden.

Een der voornaamste middelen van bestaan in deze desa is, behalve den landbouw, het vrachtrijden. Men rekent, dat er 30 personen zijn, die er een pikolpaard op na houden; kunnen zij het tegen den westmoeson verkoopen, dan laten zij dit niet na, en koopen er weer één tegen den tijd dat de koffie wordt afgeleverd. Voor het brengen van eene vracht naar Pabéjan (6 paal) wordt 400 kèpèngs betaald. De voornaamste bezigheid vinden zij echter in den afvoer van koffie uit Bangli.

De bezitters dier paarden vormen tezamen een sěka, en wanneer nu b.v. een Chinees in Bangli zijn koffie wil afvoeren, dan schrijft hij maar aan het hoofd dier sěka hoeveel paarden hij nodig heeft, en deze regelt dan, welke paarden zullen gaan en hoeveel betaald zal worden. Om b.v. een vrachtje te halen van Bangbang, rekent men drie dagen noodig te hebben alvorens men weer thuis is, en verdient men dan 1800 à 2000 kèpèngs. Wil men zijn paard niet te veel afjakkeren, dan kan men zoo'n tocht niet meer dan drie maal in eene maand maken.

Timmerlieden.

Er wonen in Koeboetambahan 13 leden, die het timmeren verstaan, die onder het toezicht van twee klians gesteld zijn. Wanneer er werk in een der dorpstempels te verrichten is, zoo moeten zij dat doen, zonder er betaling voor te erlangen. Daarvoor zijn zij echter vrij-

gesteld van het verrichten van heerdiensten; de wacht in de desa, moeten zij mede betrekken. De meesten hunner zijn tevens landbouwers en gaan alleen uit timmeren, als bij een vriend of buurman iets te doen valt, waarvoor zij dan geene betaling genieten en alleen maar onthaald worden. Gebeurt het een enkele maal, dat zij voor loon gaan werken, dan verdienen zij 200 tot 400 kèpèngs per dag naar gelang hunner bekwaamheid.

Eenigen zijn er ook, die balé's thuis maken en dan verkoopen. Een balé sĕkanĕm kost 14 à 16 rijksdaalders; een balé-g'dé het dubbele, zonder de versierselen. Ook is er één, die zich uitsluitend bezig houdt met het maken der balé's voor de huistempels (sanggah).

Smeden.

In deze desa zijn twee grofsmederijen, waar een smid werkt met een 3- à 4-tal knechts, die hij te eten geeft en een loon van 100 à 125 kèpèngs daags. In den drukken tijd verdient de smid 1800 kèpèngs daags, b.v. als er hanengevechten in de desa gehouden worden en de tādji's moeten gesmeed of gescherpt worden. Beneden de 1000 kèpèngs daags daalt de verdienste niet. Voorts is er een smid, die muziek-instrumenten smeedt en die meer verdient dan de anderen, doch die lang niet altijd werk heeft.

Er zijn drie goud- en zilversmeden, die echter weinig bedreven zijn in hun vak; zij kunnen al niet veel meer dan armbanden en votringen (gĕlang), zoomede de zilveren banden om de pieken (pontang) smeden. Het loon wordt daarbij zoodanig berekend, dat zij 200 kèpèngs krijgen voor elke 6 rijksdaalders, die zij versmeden. Ook zij moeten van tijd tot tijd gratis voor de déwa's werken en genieten daarvoor ook eenige bevoorrechtiging bij het opleggen der heerdiensten. Zij kunnen een daggeld maken van een rijksdaalder, doch hoewel bijna alle kinderen hunne gĕlangs hebben, is er voor de smeden lang niet altijd werk.

Beeldhouwers.

Er is slechts één persoon, van Klongkong afkomstig, die zijn werk maakt van het bewerken van zandsteen. Met het vervaardigen van togoks kan hij gemiddeld 200 kèpèngs daags verdienen.

2. Desa Jèh-Sanih.

De grenzen van het desagebied zijn: ten noorden: de Javazee; ten oosten: de toekad Poejoeng, welke meer landwaarts in den naam draagt van toekad Jèh-Song, waardoor het is gescheiden van het desagebied van Boekti; ten zuiden: eene onregelmatige lijn, loopende in eene richting van oost naar west, slechts bepaald door twee koesambiboomen, één op hare grens met het gebied van Dĕpaä, één op hare grens met het gebied van Boelian; ten westen: de pangkoeng (ravijn) Mĕnĕngan, in het zuidelijk gedeelte genaamd pangkoeng Lĕmpĕdoe, waardoor het gescheiden wordt van het gebied der desa Koebetambahan.

Oorsprong en ligging der desa.

De desa Jèh-Sanìh is op ongeveer $\frac{1}{4}$ paal afstand van het zee-strand even ten zuiden van den grooten weg gelegen en geheel door tegalgrond met djagoenganplantingen omgeven. Naar zeggen der desalieden zijn zij herkomstig uit Prasan in het rijk Karangasem. Langen tijd geleden was de desa meer westwaarts gelegen; tweemaal is zij naar het oosten verplaatst, dewijl vele sterfgevallen voorkwamen, hetgeen aan de ongunstige ligging der desa werd toegeschreven.

Inrichting der desavereeniging; verplichtingen en voorrechten der leden.

Er bestaat eene desavereeniging, waarvan het maximum aantal leden 19 bedraagt. Zij is waarschijnlijk reeds bij de stichting der desa opgericht, en aan elk der families, voortgesproten uit de 19 oorspronkelijke leden, wordt het recht toegekend eene plaats daarin te vervullen, hetwelk tevens het recht geeft op het gebruik van een der 19 aandeelen, waarin de beste gronden van oudsher verdeeld zijn geweest. De desa bloeit echter niet; in plaats dat het bevolkingscijfer toeneemt, heeft het tegendeel plaats en zijn reeds vijf der families, afstammende van de oprichters der desa, uitgestorven, zoodat hunne aandeelen in den grond beschikbaar zijn gekomen; doch er zijn thans geene personen, genegen om die aandeelen te aanvaarden met de daarop rustende verplichtingen. Wel zijn na de stichting der desa nog personen van buitenaf zich daar komen vestigen, doch zij hebben andere gronden, die buiten de verdeling gebleven waren, gekregen, staan alzoo ook geheel buiten de desavereeniging; doch de krama-desa hebben hun de verplichting opgelegd, elk voor de helft van het aandeel van een desalid deel te nemen aan het onderhoud der tempels en het leveren van al het daarvoor benoodigde.

Maandelijksche vergaderingen.

Maandelijks wordt door de desalieden drie maal vergaderd, eens op boeda-manis in de poera Jèhmoemboeh, eens bij volle maan (poernama) in de balé-agoeng, eens bij nieuwe maan (tilëm) in de poera dalëm, alwaar de belangen der leden en het onderhoud der tempels, de daar te vieren feesten, etc. besproken worden.

Sima-desa.

Het desareglement (sima-desa) draagt het jaartal 1756. Het is een weinig belangrijk geschrift en bevat alleen eenige bepalingen omtrent de te houden vergaderingen, de in gemeenschappelijken arbeid te verrichten diensten, en voorts eenige politioneele verordeningen omtrent het losloopen van vee etc. Ook wordt er de bepaling in aangetroffen, dat niemand het kalf van zijn sapi verkoopen mag voordat er een tweede bijgekomen is; eene bepaling, evenals het onvervreemdbaar maken der desagronden, in het leven geroepen, om den desalieden voortdurend een zekere mate van welstand te verzekeren.

Desabestuur.

Het hoofd der desavereeniging is de pasëk, die ook de functies van pënjarikan vervult en alzoo in het bestuur niemand nevens zich heeft. Hij zit bij vergaderingen etc. aan het hoofd, terwijl de andere desaleden geene vaste plaats hebben en dus kunnen gaan zitten waar zij willen. Twee der leden vervullen beurtelings eene maand lang de functies van sajabasé, terwijl drie hunner worden aangewezen voor de regeling der feesten, het doen der inkoop en etc.; zij verwisselen, zoodra er in elken tempel eens feest gevierd is. Er is ook geene tempelbeambten; de vrouw van de pasëk is belast met het bereiden der offeranden, vanwaar zij den titel heeft van sëdahan loeh. De pasëk biedt zelf de offeranden aan.

De betrekking van pasëk is erfelijk in de familie en degeen die door zijne geboorte tot die betrekking geroepen wordt, blijft het zijn leven lang.

Aan den pasëk is een tegalveld toegewezen als bezoldiging, groot 11.300 □ meters; doch hij laat het tegenwoordig onbewerkt liggen, dewijl hij niet bij machte is meer grond te bewerken dan het aandeel, dat aan hem als aan elk ander desalid is toegekend.

Tegalgronden.

De aanplantingen op de droge velden zijn geheel dezelfde als op het desagebied van Koeboetambahan. Soms komen djagoeng, oendis, komak en katjang op afzonderlijke velden voor, soms echter ook eenige dezer op één veld vereenigd. Het grootste deel der djagoeng wordt in de zesde maand uitgeplant, tegelijk met oendis en komak, de katjang eerst eene maand later. Men wijkt hier echter ook menigmaal van af, hetgeen daaraan is toe te schrijven, dat de velden na afloop dezer cultuur niet meer voor eene andere gebruikt worden en men er dus slechts voor te zorgen heeft, dat gedurende den tijd, dat men redelijkerwijs op een geregeld doorkomen der regens kan rekenen, het gewas te veld staat, want van toevoer van water uit leidingen is men geheel verstoken. Ten noorden van de desa vindt men op alle tegalgronden vele klapperboomen, ten zuiden worden daarentegen meer lontars aangetroffen.

Geregelde braaklegging der gronden heeft niet plaats. Wel ziet men op verscheidene plaatsen velden, die één of meer jaren onbeplant zijn gebleven, doch dan is zulks veelal toe te schrijven aan ziekte of het overlijden van den eigenaar, dat hij betere gronden in bebouwing gekregen heeft, of dergelijke omstandigheden.

De tegalgronden welke door de lieden dezer desa in cultuur zijn genomen, zijn alle in de vlakte gelegen, onder eene zeer geringe helling naar het zeestrand. De bewerking gaat hier met weinig moeilijkheden gepaard. De grond is van goede qualiteit, steenen komen over het algemeen er weinig in voor, zoodat het slagen van den oogst voornamelijk afhangt van een geregeld doorkomen der regens. Besproeiing der velden uit waterleidingen komt niet voor.

De uitgestrektheid der in ontginning zijnde tegalvelden bedraagt 625.025 □ meters, het domeinveld (zie beneden) daaronder begrepen.

Rechten op den grond.

Zooals wij boven reeds zagen, zijn de beste gronden van oudsher tusschen de 19 leden der desavereeniging verdeeld geweest, doch vijf dier aandeelen zijn thans niet geoccupeerd, dewijl de families, aan wie zij toebehoord hebben, zijn uitgestorven en geene andere lieden bereid gevonden worden om lid der desavereeniging te worden. De desagronden zijn onvreemdbaar, zij mogen noch worden verkocht, noch verpand; de desagronden, die niet geoccupeerd zijn, kunnen worden verhuurd, doch alleen aan de leden der desavereeniging. De inwoners der desa, die geen lid zijn, worden *sampingan* genoemd. Zij zijn ook bezitters van tegalgronden, die hun in vollen eigendom toebehooren, die zij dus kunnen verkoopen of op andere wijze vervreemden naar verkiezing. Uit het vorenmedegedeelde omtrent het achteruitgaan dezer desa valt echter licht op te maken, dat, zoo gronden te koop werden aangeboden, er zich daarvoor niet licht liefhebbers zouden voordoen.

Deze gronden zijn waarschijnlijk wegens mindere geschiktheid voor bebouwing oorspronkelijk buiten de verdeling gebleven en zijn successievelijk door de desavereeniging afgestaan naar mate zich daarvoor liefhebbers voordeden, evenals zulks thans nog zou kunnen plaats hebben met de nog beschikbare onbebouwde gronden.

Domeinvelden.

Er is hier een domeinveld ten westen der desa, aan beide zijden van den grooten weg gelegen, dat eene uitgestrektheid heeft van 35.000 □ meters.

Planten door vreemden.

Het bovenvermelde domeinveld wordt door twee personen, de één uit Koeboetambahan, de ander uit Boengkoelan, bewerkt. Overigens komt het niet voor, dat lieden uit andere desa's hier gronden in bewerking hebben, evenmin als er inwoners van Jèh-Sanìh zijn, die op het gebied van andere desa's planten.

Belastingen.

Volgens mededeeling van den *pasèk* werd vroeger door de landbouwers eene zekere belasting betaald van de kapas, die op de tegalvelden wordt aangeplant. Het bedrag daarvan was gering en voor elk veld naar mate van de uitgestrektheid en de vruchtbaarheid van den grond vast bepaald. De helft dier belasting kreeg de *pasèk*, de andere helft het districtshoofd. Deze belasting is onder het voorloopig inlandsch bestuur afgeschaft.

De klapperboomen komen slechts in gering aantal voor. Daarvan is nooit iets betaald geworden, noch van de lontarboomen.

Diensten.

Op het bezit van een aandeel der desagronden rust de verplichting tot het verrichten van een aandeel in het onderhoud der tempels, in het leveren van de aldaar benoodigde materialen en het bekostigen der aldaar gevierd wordende offerfeesten. De *sampingans*, die geen aandeel van den desagronde bewerken, doch grond hebben in particulier bezit, moeten aan de evenvermelde werkzaamheden en

leveranties ook deelnemen, doch slechts voor de helft van een desalid.
Contracten.

Het bewerken van tegalgrond tegen een deel der opbrengst geschiedt op dezelfde voorwaarden als in de desa Koeboetambahan.
Gelegenheid tot nieuwe ontginningen.

Ten zuiden der desa bestaat nog ruimschoots gelegenheid tot uitbreiding der aanplantingen, doch men maakt daarvan weinig gebruik, daar van de reeds in cultuur geweest zijnde velden er thans verscheidene onbeplant liggen uit gebrek aan werkkrachten.

Suikerfabricage.

Uit de toewak der op de tegalvelden ten zuiden der desa voorkomende lontarboomen wordt suiker bereid, doch niet in groote hoeveelheid. Eén persoon tapt niet meer dan een paar boomen. Ook wordt de suiker niet verkocht in pakken, zooals elders, doch alleen bij koekjes, in het klein.

Zoutfabricage.

Er zijn 32 zoutpannen, maar veel werk wordt van de bereiding van zout toch niet gemaakt. Men houdt het alleen voor eigen gebruik of om het te ruilen tegen rijst à raison van vijf tjèhèngs zout voor één tjèhèng bras.

Ambachten worden in deze kleine desa niet uitgeoefend.

3. Desa Boekti.

De grenzen van het desagebied zijn: ten noorden: de Java-zee; ten oosten: een klein ravijntje even ten oosten van de toekad Grèbèg, aan welks overzijde het desagebied van Bangkah gelegen is; ten zuiden: het desagebied van Sèmbiran, tanah doendoeng, het desagebied van Bajad, tanah tongkak (juist op de grens alhier is eene poera van Bajad gelegen), het desagebied van Tandjoeng, tanah asah, ter plaatse waar een groote pèlangboom staat, het desagebied van Depaä, de gronden genaamd tanah panti, tanah grombong en tanah gèlang; ten westen: de toekad Poejoeng en daardoor gescheiden van het desagebied van Jèh-Sanih.

Oorsprong en ligging der desa.

Desa Boekti is nabij het zeestrand ten zuiden van den grooten weg gelegen en aan drie zijden door beplante tegalgronden omgeven. Zij strekt zich tamelijk ver landwaarts uit en telt verscheidene goede huizen. Het aantal inwoners is gedurende den tijd, dien men zich herinnert, ongeveer stationnair gebleven. Omtrent den oorsprong der desa bestaan geen overleveringen.

Inrichting der desavereeniging; rechten en verplichtingen der leden.

Deze desa heeft twee beschermgoden, met name Ida ratoe G'dé Poesèh Boekti en Ida ratoe G'dé Ngoerah anom, die in het bijzonder worden aangebeden en voor wie reeds bij de stichting der desa een tempel werd opgericht, de tegenwoordige balé-agoeng van Boekti. Voor het bouwen en onderhouden van dezen tempel, zoomede voor het bekostigen der offerfeesten, te vieren op de verjaardagen

der goden en bij andere groote gelegenheden, werd dadelijk bij de stichting der desa door alle werkbare mannen, 49 in getal, eene vereeniging opgericht, wier bemoeienis zich ook nog verder heeft uitgestrekt; want zoodra de krachten en middelen zulks toelieten, moest ook aan het zeestrand een tempel gebouwd worden, alwaar van tijd tot tijd de déwa's uit de balé-agoeng heengebracht moeten om gebaad te worden, en voorts een tempel op de begraafplaats alwaar geofferd wordt aan de booze geesten, die er de oorzaak van zijn, wanneer ziekte of andere rampspoed over de desa komt. Een en ander kostte veel arbeid en geld; doch ten einde daaraan tegemoet te komen, werden de beste gronden, die men bij de stichting der desa in de nabijheid aantrof, in 49 aandeelen verdeeld, waarvan elk der oorspronkelijke leden der vereeniging het vruchtgebruik van één aandeel kreeg en na hem zijn zoon, of wie anders hem later mocht vervangen voor de verrichting van zijn aandeel in het onderhoud der tempels etc.

Reeds spoedig zijn nog meerdere personen zich in de nieuwe desa komen vestigen, doch in de desavereeniging werden zij niet opgenomen. De leden der vereeniging werden beschouwd als de kern der gemeente; de later bijgekomenen werden aangeduid met den naam van pĕnjampingan, d.w.z. de personen, die zich aan de zijden om dien kern heen geschaard hebben, en zij moesten zich onderwerpen aan al hetgeen de desavereeniging mocht goedvinden in het belang der gemeente te besluiten; want zoowel op hen als op de leden zelf is de bepaling toepasselijk, dat degene, die niet mocht willen opvolgen hetgeen door de vereeniging wordt bepaald, onherroepelijk van het desagebied wordt verwijderd (kagĕdosing).

Hoewel ook niet-leden worden toegelaten om voor zich zelf te offeren en te bidden in den dorpstempel (balé-agoeng) en den zeetempel (poera-sĕgara), hebben zij met het onderhoud daarvan en het verrichten van den dienst aldaar geene bemoeienis. Anders echter is het gesteld met den tempel op het kerkhof (poera-dalĕm); allen toch, zoowel de leden der vereeniging als de daarbuiten staande personen, worden na hun dood op dezelfde plaats begraven; daar heeft dus elk inwoner der desa dezelfde belangen en moeten allen ook in gelijke mate bijdragen voor het onderhoud van den tempel en het vieren der offerfeesten, waarvan de kosten hoofdelijk worden omgeslagen. Wanneer iemand zijn aandeel in de kosten (patoerona) niet betaalt, kan men voorloopig een onderpand stellen, doch doet men ook dit niet, is dus het niet voldoen aan de verplichting aan onwil toe te schrijven, dan wordt de persoon als het ware dood verklaard (kapaing). Men laat hem aan zijn lot over; niemand mag tot hem spreken of op eenigerlei wijze zich met hem bemoeien; als een vreemdeling, door ieder veracht en van alles buitengesloten, blijft hij voortleven te midden zijner desagenooten. Was hij lid der desavereeniging, dan ontnemt men hem de gronden, die hij als zoodanig bezat; was hij het niet, dan kan zelfs